

2013, Vol. 12,
No. 23

***O strukturze semantycznej języka.
Pojęcie SAMOTNOŚĆ***

STRESZCZENIE

W artykule zostało przedstawione zagadnienie struktury semantycznej języka. Szczegółowo omówiono jeden z jej elementów, a mianowicie pojęcie SAMOTNOŚĆ.

Pojęcie jest polisemantyczną strukturą, kształtowaną w trakcie rozwoju języka, którą należy rozpatrywać na tle kontekstów społecznych, kulturowych, psychologicznych, religijnych i innych. Celem artykułu było pokazanie tego, jak współcześnie w języku polskim wyrażane jest pojęcie SAMOTNOŚĆ, poprzez wskazanie, jakie wyrazy, wyrażenia, zwroty, frazy do niego należą, co stanowi jego rdzeń, tworzy jego centrum oraz bliższe i ewentualnie dalsze peryferia. Samotność jest zjawiskiem towarzyszącym ludzkości od jej zarania i doświadczanym stale bądź czasowo przez wielu ludzi, może nawet wszystkich, jest sytuacją fizyczną, społeczną, w jakiej znajduje się dana jednostka, jej rzeczywistością duchową, stanem psychicznym, poczuciem i uczuciem. SAMOTNOŚĆ jest pojęciem, na które składają się następujące trzy kategorie tematyczne (pojęciowe):

1. Kontakty społeczne
2. Emocje
3. Liczba i ilość

Tym trzem kategoriom pojęciowym użytkownicy języka przyporządkowują różnorodne znaki językowe, których ilość jest nieograniczona, bo język żyje, rozwija się, zmienia wraz ze swoimi użytkownikami. Samotność jest obecna w życiu każdego człowieka, a jej doświadczanie cechuje swoista ambiwalencja – przez jednych jest znienawidzona, inni jej bardzo pragną i znajdują w niej ukojenie.

→ **SŁOWA KLUCZOWE** – POJĘCIE, SEM, SAMOTNOŚĆ (DEFINICJA),
SAMOTNOŚĆ (POJĘCIE)

SUMMARY

On the Semantic Structure of Language. The Concept of SOLITUDE and LONELINESS

The paper is devoted to the issue of the semantic structure of language. It focuses on one aspect of its elements – the concept of SOLITUDE and LONELINESS. Every concept of the structure of a language is a polysemantic structure shaped in the course of language development, which should be considered in the context of various social, cultural, psychological, religious, and other aspects. The purpose of the article is to show how the concept of SOLITUDE and LONELINESS is expressed in contemporary Polish language by indicating which words and phrases belong to it, what is its core, which forms belong to the centre and to its close and possibly further peripherals. Solitude and loneliness are phenomena accompanying mankind since its beginning and experienced permanently or temporarily by many people, perhaps even all; they are connected with the physical and social situations in which an individual is placed; they are the spiritual and mental reality; they are feelings and emotions. SOLITUDE and LONELINESS is a concept which consists of the following three thematic (conceptual) categories:

1. Social contacts
2. Emotions
3. The number and quantity.

Users assign different language signs, the number of which is unlimited, to these three conceptual categories of language, because languages are alive, growing and changing along with their users. Solitude and loneliness are present in everyone's life, and their experience is characterized by a peculiar ambivalence – they are hated by some, while others need them very much and find solace in them.

→ **KEYWORDS** – **CONCEPT, SEM, SOLITUDE AND LONELINESS (DEFINITION), SOLITUDE AND LONELINESS (CONCEPT)**

Samotność jest jak deszcz. Z morza w przestworze wznosi się ku wieczorom nad równin bezdroże, płynie ku niebu i o każdej porze niebo ją w sobie odwiecznie posiada, dopiero później stąd na miasto spada.

Rainer Maria Rilke¹

Język służy do przekazywania myśli, zarazem jednak jego użycie jest projekcją doświadczeń społeczności, w której żyje konkretny użytkownik. Jest systemem znaków odsyłających do

przedmiotów, zjawisk, zdarzeń, relacji międzyludzkich, emocji itp. występujących w realnej bądź duchowej czy wyobrażonej rzeczywistości. Jeden z najwybitniejszych językoznawców, Ferdinand de Saussure, już przeszło sto lat temu sformułował przełomową tezę, iż język jest systemem odrębnych znaków odpowiadających odrębnym pojęciom², dając tym samym początek strukturalizmowi w językoznawstwie, który wyraził się w niezliczonej ilości prac (nie tylko językoznawczych), poddających analizie elementy systemu różnych języków świata. Zbadano tysiące języków pod kątem tego, jak kształtują się w nich relacje systemowe dotyczące słownictwa i gramatyki, przeprowadzono badania dotyczące zagadnień porównawczych odnoszących się do funkcjonowania dwóch i większej ilości języków będących systemami znaków, wchodzących w obręb struktury pojęciowej poszczególnych języków, i zauważono, że różne społeczności nieco inaczej rozczłonkują tę strukturę. W obrębie leksyki nadrzędne jest pojęcie, użytkownik języka przyporządkowuje mu konkretne fakty językowe. Jest ono polisemantyczną strukturą, kształtowaną w trakcie rozwoju języka, którą należy rozpatrywać na tle kontekstów społecznych, kulturowych, psychologicznych, religijnych i innych. Ta struktura tkwi w umyśle człowieka, lub niekiedy dopiero się w nim tworzy, a odpowiada jej mniej lub więcej znaków językowych. A skoro tkwi w umyśle pojedynczego człowieka, to jest do pewnego stopnia nieuchwytna. Konkretny akt mowy mówiony lub pisany aktualizuje ją, a suma wypowiedzi użytkowników języka ją dookreśla. Wynika to z tego, jak pisze F. de Saussure, że język jest systemem znaków i reguł ich tworzenia, który nie może być wytworem pojedynczego człowieka, i jest pewną abstrakcją, która urzeczywistnia się w indywidualnych aktach werbalnych (mówieniu)³. Pojęcie jest także etykietą, która z konieczności ma postać wyrazów czy wyrażeń językowych. Użytkownicy języka przyporządkowują pojęciu wyrazy stanowiące jego rdzeń, występujące w jego centrum, na peryferiach bliższych i ewentualnie dalszych.

W przeszłości podejmowano liczne próby dotyczące stworzenia siatki pojęć konkretnego języka, jednym z przykładów jest system hierarchiczny pojęć jednego języka, w którego obrębie

² Por. F. de Saussure, *Kurs językoznawstwa ogólnego*, przekł. K. Kasprzyk, wyd. II, poprawione, Warszawa 1991, s. 38.

³ Por. tamże, s. 35-45.

zamieszczono słownictwo tego języka; według słów jego twórców, inspirowanych przez wielkiego szwajcarskiego językoznawcę, może on posłużyć jako podstawa do badania leksyki różnych języków. Jego autorzy – Rudolf Hallig i Walter von Wartburg w roku 1952 piszą:

Sądzymy, że system pojęć, jaki prezentujemy, może się stać w leksykografii podstawą, która umożliwi przedstawienie słownictwa jako „całości związanych z sobą elementów”, niezależnie od tego, do jakiego języka, jakiego typu mowy czy jakiej epoki owo słownictwo przynależy. Zasób słownictwa przedstawiony w naszym schemacie porządkującym ułatwi wgląd w „organiczne połączenie jednego okresu z drugim, jednej dziedziny z inną” i pomoże utworzyć ogólny pogląd na rozwój słownictwa w obrębie danego języka⁴.

Stworzony przez nich hierarchiczny system pojęciowy odnoszący się do języka francuskiego składa się z 562 pól i podpól, a nadrzędne są w nim trzy zasadnicze pojęcia: I. WSZECHŚWIAT, II. CZŁOWIEK, III. CZŁOWIEK I WSZECHŚWIAT. Pojęcie CZŁOWIEK reprezentują 430 pola i mikropola, co po raz kolejny potwierdza znaną tezę o wybitnie antropocentrycznym charakterze słownictwa. Wyodrębnione pola językowe umożliwiły autorom klasyfikację około 8000 wyrazów i wyrażań języka francuskiego, a jak wiemy, użytkownik języka posługuje się znacznie większą ilością leksemów i konstrukcji językowych. Jadwiga Sambor podaje, że słownik czynny, który tworzą wyrazy znane i używane przez przeciętnego użytkownika języka ze średnim wykształceniem, to od 15 do 20 tysięcy wyrazów⁵. Nie dziwi więc fakt, że R. Hallig i W. von Wartburg, operując jedynie około ośmioma tysiącami wyrazów, nie wyodrębnili osobnego pojęcia SAMOTNOŚĆ, a leksemy, które się do niego odnoszą, czyli *samotność (solitude)*, *samotny (solitaire)*, *sam (seul)*, *je-den (un)*, umieścili w obrębie kategorii znaczeniowych: KONTAKTY SPOŁECZNE oraz LICZBA i ILOŚĆ. Z kolei KONTAKTY

⁴ R. Hallig, W. von Wartburg, *Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie. Versuch eines Ordnungsschemas*, Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Berlin 1952; R. Hallig, W. von Wartburg, *Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie. Versuch eines Ordnungsschemas, 2., neu bearbeitete und erweiterte Auflage*, Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Berlin 1963, s. 75 (Fragment w przekładzie U. Poprawskiej).

⁵ Por. J. Sambor, *Język polski w świetle statystyki*, w: *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin 2001, s. 503-526.

SPOŁECZNE przynależą w ich klasyfikacji do większej kategorii, którą obrazuje zestawienie:

B.I. CZŁOWIEK JAKO ISTOTA SPOŁECZNA

B.III.a. ŻYCIE SPOŁECZNE (OGÓLNIENIE)

B.III.a.1. UKŁAD STRUKTURY SPOŁECZEŃSTWA

(...).

B.III.a.3. ZWIĄZKI SPOŁECZNE

B.III.a.3.aa. KONTAKTY SPOŁECZNE

Cechą charakterystyczną wszelkich systemów hierarchicznych odnoszących się do semantyki słownictwa jest to, że można je rozbudowywać, w zależności od tego, jak dużym materiałem leksykalnym dysponujemy. Na świecie powstało bardzo wiele słowników i systemów tego typu jak „próba systemu leksykograficznego” R. Halliga i W. von Wartburga⁶. W Polsce nie został stworzony, jak dotąd, żaden taki słownik pojęciowy języka ogólnego i dysponujemy tylko małymi opracowaniami leksykograficznymi i leksykologicznymi o takim charakterze oraz monografiami dotyczącymi analizowania słownictwa w obrębie większych struktur językowych, zgodnie z genialną wizją F. de Saussure’a⁷ dotyczącą języka jako systemu. Zatem porównanie tego, jak konceptualizują samotność osoby posługujące się językiem francuskim, angielskim czy polskim – poprzez sprawdzenie, gdzie umieszczają znaki językowe odpowiadające temu pojęciu w obrębie tematycznych struktur hierarchicznych – jest na razie niemożliwe.

Celem mojego artykułu jest pokazanie, jak współcześnie w języku polskim wyrażane jest pojęcie SAMOTNOŚĆ – poprzez wskazanie, jakie wyrazy, wyrażenia, zwroty, frazy do niego należą, co stanowi jego rdzeń, tworzy jego centrum, bliższe i ewentualnie dalsze peryferia. Materiał do badań pochodzi z cytowanych w tym artykule opracowań pedagogicznych i psychologicznych dotyczących samotności, ale także z Narodowego

⁶ Wcześniejszą o 100 lat, prekursorską propozycją uporządkowania słownictwa konkretnego języka w obrębie hierarchicznej struktury jest znany słownik tematyczny języka angielskiego opracowany przez Petera Rogeta z roku 1852. Por. *Roget's Thesaurus of English words & phrases, 150th Anniversary Edition*, edited by George Davidson, Penguin Books, 2002.

⁷ Słowniki te oraz opracowania dotyczące analizowania semantyki większych grup słownictwa zostały zreferowane w artykule: B. Sieradzka-Baziur, *O projekcie Słownika pojęciowego języka staropolskiego w kontekście prac dotyczących najdawniejszego słownictwa*, „Język Polski” XCII, z. 2, 2012, s. 81-91.

Korpusu Języka Polskiego⁸, Internetu, prasy, słowników języka polskiego, wypowiedzi ustnych różnych użytkowników języka polskiego oraz własnej kompetencji językowej⁹.

Charakterystyka tego pojęcia poprzez analizę wybranych wyrazów oraz utrwalonych w języku konstrukcji językowych, wchodzących w jego obręb, ma prowadzić do sformułowania definicji wyrazu *samotność* oraz udzielenia odpowiedzi na pytanie dotyczące tego, czym dla współczesnego użytkownika języka polskiego jest SAMOTNOŚĆ (jako pojęcie).

Znaki językowe odnoszące się do pojęcia SAMOTNOŚĆ

sam

Rdzeniem pola semantycznego odpowiadającego pojęciu SAMOTNOŚĆ jest wyraz *s a m*. Wywodzi się on z języka prasłowiańskiego **samъ*, w którym oznaczał *'nie mający towarzystwa, taki, któremu nie towarzyszą inne przedmioty, samotny, osamotniony'*¹⁰. Na przestrzeni dziejów języka polskiego utrzymało się to pierwotne znaczenie wyrazu *sam*, pojawiły się też inne odcienie znaczeniowe tego leksemu, które Wiesław Boryś ujmuje w obrębie dwóch znaczeń odnoszących się do: *'istnienia osobno'* oraz *'działania osobno, samodzielnie'*¹¹.

⁸ Por. <www.nkjp.pl>.

⁹ Mimo że problemem samotności zajmują się od dawna filozofowie, pedagodzy, psychologowie, antropolodzy, językoznawcy i inni jeszcze badacze reprezentujący różne dyscypliny naukowe, to pełny obraz tego fenomenu nie został jeszcze stworzony. P. Domeracki zajmujący się zagadnieniem samotności podkreśla, że jest ona „jedną z fundamentalnych przypadłości ludzkiej egzystencji” i postuluje stworzenie osobnej subdyscypliny o nazwie monoseologia, w której obrębie prowadzone byłyby badania interdyscyplinarne poświęcone temu zjawisku. Termin ten autor utworzył od greckich wyrazów: *monosé* ‘samotność’ i *logos* ‘nauka’. Por. P. Domeracki, *Meandry filozofii samotności*, w: *Zrozumieć samotność. Studium interdyscyplinarne*, red. P. Domeracki, W. Tyburski, Toruń 2006, s. 16.

¹⁰ Por. W. Boryś, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2005, s. 538.

¹¹ Por. tamże, s. 538. Ustalenia A. Bogusławskiego na temat jednostki leksygraficznej *sam* wiążą się ze znaczeniem ‘wyraz wyróżniający, precyzujący, przeciwstawiający’, por. A. Bogusławski, *Sam*, „Roczniki Humanistyczne” t. XXXIX-XL, zeszyt 6, 1991-1992, s. 63-72.

Istotą analizowanego pojęcia SAMOTNOŚĆ jest sem znaczeniowy, który można ująć w obrębie formuły:
[brak innego człowieka].

W języku polskim pojawiły się bardzo liczne derywaty wywodzące się od prasłowiańskiego zaimka **samъ*, w tym takie jak:
samotny, *megasamotny*¹², *samiutki*, *samiuteńki*, *sam samiuteńki* 'bardzo sam'; *samotniczy*;

samotność, *osamotnienie*, *samość*, *samotnictwo*; *samotnia*;
osamotnić;

samotnik, *samotnica*;

samotnie, *samotniczo*, *samodzielnie*, *samopas*.

Posiadają one wspólny rdzeń -sam- i wspólny sem znaczeniowy – [brak innego człowieka], przy czym w niektórych z tych leksemów są obecne jeszcze inne semy odnoszące się do czynności, miejsca, stylu życia itp.

samotność

Do ścisłego centrum pojęcia SAMOTNOŚĆ należy wyraz *samotność*. Prototypowe znaczenie tego leksemu odnosi się do sytuacji, w której dany człowiek nie ma kontaktu z innymi ludźmi i można ją określić mianem samotności fizycznej bądź społecznej¹³. Doświadczają jej ludzie starzy, schorowani, mieszkający samotnie i opuszczeni przez innych; więźniowie, których nikt nie odwiedza i którzy nie stworzyli więzi społecznych w obrębie swojego mikroświata, pustelnicy i inni samotnicy z wyboru mieszkający w „wieży z kości słoniowej”, także współcześni *single* bez kontaktu społecznego z innymi ludźmi, co wynika z konieczności

¹² Opcja: zaprzyjaźnij się z samym sobą jest idealna, a właściwie jedyna, żeby nie czuć się *megasamotnym* w życiu. Kasia Nosowska, <<http://pl.wikiquote.org/wiki/samotność>> (dostęp: 01.03.2013). Podkreślenia wyrazów odnoszących się do samotności w tym i innych przykładach pochodzą od autorki artykułu.

¹³ Podział samotności na społeczną (fizyczną), psychiczną i moralną oraz niektóre przykłady pochodzą z artykułu hasłowego **samotność** J. Gajdy z *Encyklopedii pedagogicznej XXI wieku*, red. T. Pilch, t. 5, Warszawa 2006, s. 652-657, por. też J. Gajda, *Samotność i kultura*, Warszawa 1987. Obszerny przegląd literatury z zakresu filozofii, teologii, psychologii, socjologii, pedagogiki na temat samotności, jej definicji i podziałów zawiera erudycyjna praca E. Dubas, *Edukacja dorosłych w sytuacji samotności i osamotnienia*, Łódź 2000.

lub jest pochodną własnych decyzji¹⁴. Ci ludzie są postrzegani często jako osoby doświadczające negatywnie odbieranej samotności, ale one same mogą swojej sytuacji tak nie interpretować, ba, mogą być nawet z niej zadowolone.

Samotność psychiczna z kolei, czyli inaczej osamotnienie, to stan odczuwania braku bliskiego, trwałego, powtarzalnego kontaktu psychicznego z drugim człowiekiem, na którym danej osobie zależy. Ten rodzaj samotności wiąże się z niezaspokojeniem potrzeby przynależności i miłości, o której pisał Abraham Maslow, stwierdzając:

Potrzeby miłości obejmują obdarzanie uczuciem i przyjmowanie uczucia. Kiedy nie są zaspokojone, dana osoba będzie dotkliwie odczuwać nieobecność przyjaciół, partnera czy partnerki, dzieci. Będzie pragnąć związków z ludźmi, tęsknić za miejscem w grupie czy rodzinie i z wielką intensywnością dążyć do osiągnięcia tego celu. Będzie to dla niej ważniejsze niż cokolwiek innego na świecie, i może nawet zapomnieć, że kiedyś, kiedy najważniejszy był głód, miłość wydawała jej się nierealna, niepotrzebna i nieważna. Teraz najgorsze są cierpienia wynikające z samotności, ostracyzmu, odrzucenia, braku przyjaciół i zakorzenienia¹⁵.

Cierpienia psychiczne związane z samotnością psychiczną doświadczają z pewnością osoby nierozumiane, nieakceptowane, odrzucane przez własną rodzinę, grupę koleżeńską, chorzy psychicznie, osoby autystyczne i ich rodziny:

W domu, w którym żyje dziecko autystyczne, to ono wyznacza kierunek. – My, rodzice, powoli w samotności oddalamy się od zdrowych ludzi, bo oni nie rozumieją tej choroby i nie chcą jej

¹⁴ Japoński psychiatra Tamaki Saito opisał syndrom hikikomori. Termin ten odnosi się do człowieka wycofującego się z życia społecznego. Według szacunków japońskiego rządu obecnie w tym kraju żyje około miliona osób z tym syndromem. Hikikomori dotyczy głównie młodych osób, w wieku od 15 do 34 lat. Opuszczają oni szkoły, porzucają pracę, zamykają się w domu i żyją we własnym, zamkniętym świecie. Czują się niezdolni do tego, aby odgrywać oczekiwane role społeczne. Uciekając od życia społecznego, reagują specyficznym wycofaniem. Por. A. Gutowska, *Hikikomori – samotność w XXI wieku*, w: *Zrozumieć samotność. Studium interdyscyplinarne*, dz. cyt., s. 218-219.

¹⁵ A. Maslow, *Motywacja i osobowość*, Warszawa 2006, s. 68. A. E. Fromm pisze: „Pragnienie zanurzenia się w unii z innymi ludźmi przejawia się zarówno w najniższych zachowaniach, takich jak sadyzm i destrukcja, jak i w wyższych – solidarności na podstawie ideałów i przekonań. Jest również zasadniczą przyczyną potrzeby adaptacji – istoty ludzkie bardziej obawiają się wykluczenia ze społeczności niż śmierci”. E. Fromm, *Mieć czy być*, Poznań 1995, s. 170-171.

obok siebie. Odpychają nas, myślą, że autystyk nie czuje. Czuję, ale nie potrafi tego wyrazić¹⁶.

Piszząc o samotności psychicznej, Tony Lake stwierdza:

Samotność jest chorobą atakującą zachowania. Powodowana bywa niemożnością komunikowania się z innymi, co jest skutkiem albo braku okazji, albo braku koniecznych umiejętności, co w efekcie przynosi stopniowe okaleczenie osobowości¹⁷.

Jest jeszcze trzeci typ samotności opisany przez Janusza Gajdę (por. przypis nr 13), a mianowicie samotność moralna, czyli wyobcowanie spowodowane brakiem poczucia sensu życia. Do tych trzech typów można dołączyć także samotność egzystencjalną, doświadczaną w sytuacjach granicznych, na przykład choroby, śmierci, czy w podejmowaniu najtrudniejszych życiowych decyzji, kiedy to jednostka wyraźnie odczuwa, że jest zdana tylko i wyłącznie na siebie (mimo tego, że mogą ją łączyć głębokie i silne więzy z innymi osobami). Wyodrębnić można także samotność duchową, występującą wówczas, gdy nie odczuwa się związku i porozumienia z innymi ludźmi w sprawach dotyczących kwestii duchowych, religijnych, a także intelektualną, doświadczaną przez osoby wybitne, czy samotność twórcy (artysty)¹⁸.

Te różne rodzaje samotności, czyli fizyczna (=społeczna), psychiczna, moralna, egzystencjalna, duchowa, intelektualna, samotność twórcy, pozostają z sobą w rozlicznych związkach

¹⁶ D. Wantuch, *Mamo, dlatego ten piasek boli*, „Gazeta Wyborcza. Magazyn Krakowski”, 5 kwietnia 2013, s. 9.

¹⁷ T. Lake, *Samotność. Jak sobie z nią radzić*, Warszawa 1993, s. 85.

¹⁸ Można wskazać całe duże kategorie osób z pewnością doświadczających tego stanu psychicznego z powodu nieobecności innych: jest to samotność osób żyjących poza rodziną (domy pomocy społecznej, emigracja, wygnanie), samotność ludzi bezdomnych, osób nieuleczalnie chorych, osób niepełnosprawnych, dziecka przebywającego w placówce opieki społecznej, dziecka w placówce opieki całkowitej. T. Lake pisze: „Prawie każdy z nas odczuwa czasami samotność. Wielu bywa samotnymi stale. Jak wynika z różnych badań, wydaje się prawdopodobne, że obecnie prawie połowa populacji osób dorosłych stanu wolnego i jedna czwarta żonatych (mężatek) to ludzie do pewnego stopnia samotni. Niektórzy – od tak dawna, jak tylko sięgają pamięcią. Są przekonani, że podobnie będzie przez resztę życia. Inni cierpią na dojmującą samotność, która – może się wydawać – minie za jakiś czas. Dotknięte nią bywają dzieci, nastolatki, młodzi mężczyźni i kobiety, ludzie w średnim wieku i starsi. Samotni to ci, którzy potrzebują innych, by się z nimi komunikować i tworzyć związki – od znajomości i przyjaźni po głębokie uczucia i trwałą miłość”. Tamże, s. 7.

i jest bardzo wiele ich rozmaitych konfiguracji. I tak na przykład osoba oddalona od swego domu rodzinnego może nie odczuwać samotności psychicznej, bo ma silną więź psychiczną z bliskimi, utrzymywaną i wzmacnianą przez kontakt mailowy itp. A ktoś inny, mający bliski, przyjacielski, trwały kontakt z rodziną, przyjaciółmi może mimo to odczuwać gorzką samotność psychiczną, dezolację¹⁹, czyli cierpienie z powodu śmierci bliskiej osoby, bo samotność jest wszak często odczuwaniem braku tego konkretnego, wybranego człowieka, a nie grupy ludzi. Znane jest zjawisko (choć może nadal niedostatecznie opisane) psychicznego porzucenia, na przykład dziecka przez matkę czy ojca, i ta samotność jest szczególnie dotkliwa dla małego człowieka, a jej skutki są odczuwalne z pewnością przez całe jego późniejsze życie. Obecnie, w dobie nasilonego zjawiska rozpadu związków rodzinnych, uwidacznia się też zachowanie odnoszące się do celowego osamotnienia własnych dzieci, zwane alienacją rodzicielską, która stosowana jest przez głównego opiekuna w działaniach mających wykluczyć z życia dziecka drugiego rodzica²⁰. Samotni są też ludzie doświadczający braku porozumienia językowego, co może się wiązać z „mówieniem różnymi językami” w sensie dosłownym i przenośnym. Brak wspólnego kodu językowego, ale też kulturowego bądź poznawczego, utrudnia bądź wręcz uniemożliwia tworzenie więzi, powoduje psychiczną samotność czyli osamotnienie. Z kolei asystująca obecność innych ludzi w sytuacji na przykład ceremonii pogrzebowych po śmierci osoby bliskiej może to poczucie opuszczenia, krańcowej samotności egzystencjalnej w jakimś stopniu niwelować.

Pora przejść do rozważań semantycznych odnoszących się do wyrazu (i pojęcia) *samotność* w języku polskim. Fakty językowe pokazują, jak dane pojęcie rozumieją ludzie, poprzez język ujawnia się wszak interpretacja świata jego użytkowników. Język jest tworem społecznym, przez setki lat osoby posługujące się nim tworzyły językowy obraz obecnych w nim pojęć. W wypowiedziach ustnych i pisanych dotyczących samotności najczęściej pojawia się jej negatywny obraz – i użytkownicy mówią, że

¹⁹ **Dezolacja** – ‘szczególnie intensywne przeżywanie osamotnienia przez osoby, które straciły partnerów życiowych (nie tylko małżonków), z którymi łączyły ich bliskie więzi emocjonalno-psychiczne’, por. E. Dubas, *Edukacja dorosłych w sytuacji samotności i osamotnienia*, dz. cyt., s. 77.

²⁰ Por. MW, *Przywrócić rodziców*, „Charaktery” 4(195), 2013, s. 9.

doskwiera ona komuś, samotność kogoś męczy, samotność komuś dokucza i ktoś cierpi na dojmującą samotność. Określana jest przez współczesnych Polaków jako *gryząca*, a ludzie się jej *lękają, obawiają*. Rozstanie, utrata, rozdzielanie, porzucenie, odtrącenie *grożą samotnością*, jak o tym pisze Tomasz Bajkowski.

Maria Łopatkowa podkreślała, że motywem zainteresowania się problematyką samotności były prośby dzieci o zrozumienie i docenienie ich potrzeb emocjonalnych. Był w nich zawarty lęk przed osamotnieniem. Wśród najtrwalej zapamiętanych przykrych zdarzeń w dziecięcym życiu było rozstanie, utrata, rozdzielanie, porzucenie, odtrącenie, czyli wszystko to, co godzi w przywiązanie i grozi samotnością. Samotność jest antytezą dzieciństwa²¹.

Można być otoczonym przez wielu ludzi, także w świecie wirtualnym, a i tak doświadczać *bólu samotności*, co uwidacznia się w częstych wyrażeniach: *samotność w tłumie, samotny tłum*²², *samotność w sieci*²³. Jest stanem, który może się nasilać, co wyraża zwrot: *pogłębiać ludzką samotność*. Użytkownicy języka polskiego postrzegają *samotność* jako przeciwnika, co przejawia się w zwrotach: *borykać się 'walczyć' z samotnością, przełamywać samotność, przezwyciężać samotność, okiełznać samotność*, na przykład:

Ktoś, kto znalazł się na drodze do bycia Nowym Człowiekiem wie, że samotność jest iluzją. Jest iluzją konieczną, ale jeszcze większą iluzją jest ucieczka od niej. Najważniejsze zadanie na drodze do spełnienia, to *okiełznać samotność*, nie uciekać

²¹ T. Bajkowski, *Samotność dziecka w rodzinie*, w: *W służbie dziecku*, t. II, red. J. Wilk, Lublin 2003, s. 436.

²² Wyrażenie *samotny tłum* stało się bardzo popularne dzięki słynnej pracy socjologicznej *The Lonely Crowd* D. Riesmana i współpracowników, będącej w dużym stopniu opisem samotności ludzi zewnątrzsterownych, którzy żyją w społeczeństwie konsumpcyjnym. Dążą oni do przystosowania się za wszelką cenę do zmieniającej się sytuacji po to, aby być lubianymi przez innych. Por. D. Riesman, N. Glazer, R. Denney, *Samotny tłum*, przekł. J. Strzelecki, Warszawa 1971.

²³ Współcześni użytkownicy Internetu doświadczają *samotności w sieci*, por. znaną książkę J.L. Wiśniewskiego, *Samotność w sieci*, Warszawa 2001. S. Turkle w jednym ze swoich artykułów pisze o zagubieniu w sieci, o utracie kontaktu z najbliższymi ludźmi, i z samym sobą, por. S. Turkle, *Samotni razem*, 4 (195), „Charaktery”, 2013, s. 30-33.

od niej ani też nie chronić się do niej. Samotność może być najwyższym rodzajem wspólnoty²⁴.

Samotność jest konceptualizowana jako dzikie zwierzę, które można oswoić przez sztukę²⁵ lub przez czytanie, co uwidacznia się w cytacie:

Zapominamy, że klasyczne, prawdziwe czytanie jest sposobem na mądre osvajanie samotności: uczę się, jak we własnej wyobraźni i intelekcie budować osobne światy, w których będę mógł się czuć spełniony i bezpieczny w chwilach, gdy nikogo nie będzie obok²⁶.

Samotność jest postrzegana również jako stan ograniczenia wolności, wyraża to zwrot: uwolnić się od samotności oraz wyrażenie: wyzwolenie od samotności.

Zygmunt Bauman²⁷, komentując miniony rok 2012, który był czasem „rozjuszonego obywatela”, kiedy to gniew ludzi, szczególnie młodych, przenosił się na ulice i place miast, stwierdza:

Te wystąpienia na publicznych placach, od Nowego Jorku po Madryt, są próbami wypełnienia pustki powstałej po uwięzieniu solidarności. To zjawisko, które skłonny jestem nazywać „solidarnością wybuchową”. Gromadzi się łaknienie wspólnoty ludzkiej, powodowane jej dotkliwym brakiem w codziennym życiu lub ulotnością; jeżeli ona nawet chwilowo występuje, to nie liczy się na jej trwałość. Brak solidarności wystawia nas na groźbę samotności i indywidualnego wykluczenia. Tęsknota rośnie, dręczy, kumuluje się, staje się nieznośna, wreszcie dochodzi do wybuchu. Idziemy wszyscy na ten sam plac, o tej samej godzinie, tego samego dnia. Wszyscy niesiemy te same plakaty. Czujemy wokół siebie dziesiątki tysięcy ludzi to samo czujących i myślących. Wydostaliśmy się na parę dni czy godzin z lochu samotności i beśpity. I to jest nasza moc.

²⁴ J. Wadowski, *Samotność jako szansa – droga do doskonałości i spełnienia*, w: *Zrozumieć samotność. Studium interdyscyplinarne*, dz. cyt., s. 249.

²⁵ Por. *Samotność oswojona przez sztukę. Pedagogiczne rozważania i doświadczenia*, red. M. Zalewska-Pawlak, Łódź 2007.

²⁶ R. Siewiorek, *Poczwarki rosną w sieci*, <wyborcza.pl/magazyn> (dostęp: 29.03.2013).

²⁷ Por. Z. Bauman, *Strach to uczucie poddanych, nie obywateli*, „Instytut Idei” nr 2, wiosna 2013, <http://www.tokfm.pl/blogi/instytutobywat/2013/02/bauman_strach_to_uczucie_poddanych_nie_obywateli/1#Cuk> (dostęp: 25.02.2013).

Wyrażenia dotyczące samotności z tego tekstu, takie jak: groźba samotności oraz wydostać się z lochu samotności wskazują na to, że dla współczesnych ludzi jest ona doświadczeniem negatywnym, i że próbują oni znaleźć z niej wyjście.

Zgromadzone fakty językowe pozwalają potwierdzić nasze stereotypowe postrzeganie odnoszące się do samotności, że jest ona przez ludzi oceniana także pozytywnie. Użytkownicy języka piszą o tym, że potrzebują samotności, pragną jej, szukają, a nawet za nią tęsknią. Jest ona wynikiem ich świadomej decyzji (samotność z wyboru) i określana jest jako rozwojowa, twórcza, kreatywna, pozytywna.

Prototypowe użycie wyrazu *samotność* konceptualizowanej pozytywnie obrazuje poniższy przykład:

Czas samotności to czas, którego szukam, za którym tęsknię. Są to jedno z najpiękniejszych chwil mojego kapłańskiego życia²⁸.

Użytkownicy języka rzadziej mówią o pozytywnych aspektach doświadczania samotności, (jak zresztą w ogóle o doświadczaniu uczuć pozytywnych). Wynika to między innymi z tego, że szczęśliwi samotnicy traktowani są niekiedy podejrzliwie. Nikt jednak nie kwestionuje tej prawdy, że ludzie pragną samotności, aby tworzyć, wzrastać duchowo, aby lepiej poznać siebie²⁹. Adam Mickiewicz pisze:

Samotności! Do ciebie biegnę jak do wody
Z codziennych życia upałów³⁰.

²⁸ Ks. Ryszard, *Samotność kapłana*, w: *Samotność chciana i niechciana*, oprac. i red. A. Matusiak, Kraków 2009, s. 151.

²⁹ Poznawanie siebie w samotności bywa jednakże procesem bolesnym, por.: „W lodowatym chłodzie samotności człowiek w najbardziej bezlitosny sposób staje się dla siebie problemem i właśnie dlatego, że ów problem w okrutny sposób dotyka tego, co w nim najskrytsze, i wystawia to na igraszki, człowiek doświadcza sam siebie”. M. Buber, *Problem człowieka*, Warszawa 1993, s. 19, cyt. za: D. Ślęczek-Czakon, *Samotność, osamotnienie, odosobnienie. W poszukiwaniu wartości samotności*, w: *Zrozumieć samotność. Studium interdyscyplinarne*, dz. cyt., s. 509.

³⁰ A. Mickiewicz, cyt. za: H. Markiewicz, A. Romanowski, *Skrzydlate słowa*, Warszawa 1990, s. 196. Por. też: „Gdy Zaratustra trzydziestu lat dożył, opuścił kraj swój i jezioro ojczyste i poszedł w góry. Tu radował się duchowi swemu i samotności swej, a dziesięć lat tak żyjąc, nie umęczył się niemi”. F. Nietzsche, *Tako rzecze Zaratustra. Książka dla wszystkich i dla nikogo*, przekł. W. Berent, Poznań, s. 7.

oraz

Samotność mędrców mistrzyni³¹.

W wypowiedziach użytkowników języka uwidacznia się także brak emocjonalnego stosunku do samotności, jej beznamiętny opis. Należą tu takie wyrażenia jak: „przeżywać coś w samotności, samotność w tłumie, samotny ojciec”³², „samotna matka”, „wypierana samotność” itp.

W języku zostały więc zakodowane różne sposoby postrzegania samotności: oceniana jest ona negatywnie, pozytywnie bądź nie jest oceniana wcale. Elżbieta Kowalska-Dubas pisze, iż

jawi się ona nade wszystko jako zjawisko ambiwalentne (względne) i możliwe do kształtowania, przekształcania. Jawi się jako zjawisko elastyczne, plastyczne, możliwe do formowania. Owa ambiwalencja właśnie stanowi w gruncie rzeczy istotę zjawiska samotności. Samotność człowieka, z najbardziej dalekiej perspektywy – sensu jego egzystencji, celu jego ziemskiej wędrówki – wydaje się, że sama w sobie nie jest ani dobra, ani zła. To człowiek czyni ją albo swym dobrem, albo swym złem. Człowiek może przekraczać dwoistość samotności. Może odnajdować w samotności jej twórcze wymiary. Samotność jest bowiem plastycznym zjawiskiem życia ludzkiego, tak jak plastyczna jest natura człowieka i jak zmienne są obiektywne warunki życia człowieka³³.

Biorąc pod uwagę wybrane fakty językowe, można sformułować wniosek, że podstawowe semy znaczeniowe wyrazu *samotność* to:

[brak innego człowieka]

[negatywne uczucia z powodu braku innego człowieka]

[pozytywne uczucia z powodu braku innego człowieka]

[obojętność z powodu braku innego człowieka]

³¹ A. Mickiewicz, cyt. za: H. Markiewicz, A. Romanowski, *Skrzydlate słowa*, dz. cyt., s. 432.

³² M. Łopatkowa zwraca uwagę na to, że w języku polskim nie ma połączenia wyrazowego *samotne dziecko*, a w swojej pracy udowadnia, jak samotne są dzieci. Autorka pisze: „O samotności dziecka wiemy mało. Mało też ludzie dorośli przywiązują wagi do dziecięcego poczucia osamotnienia. Odzwierciedla się to nawet w potocznych określeniach. Jest samotna matka, samotny ojciec, nie ma samotnego dziecka. Nie ma?”; M. Łopatkowa, *Samotność dziecka*, Warszawa 1983, s. 7.

³³ E. Kowalska-Dubas, *Sztuka i samotność. Przyczynek do monoseologii pedagogicznej*, w: *Samotność oswojona przez sztukę. Pedagogiczne rozważania i doświadczenia*, red. M. Zalewska-Pawlak, Łódź 2007, s. 165.

osamotnienie

W pracach pedagogicznych, psychologicznych czy socjologicznych *osamotnienie* i *samotność* są traktowane jako wyrazy synonimiczne, dla innych badaczy *osamotnienie* to *samotność psychiczna*, inni jeszcze tworzą zestawienie *samotność – osamotnienie*, nie rozgraniczając tych pojęć lub uwypuklając w ten sposób negatywne strony samotności.

Dominuje jednak przekonanie, że osamotnienie jest rodzajem negatywnie postrzeganej samotności, jak to już zresztą wcześniej zostało napisane, a semy znaczeniowe obecne w tym wyrazie to:

[brak innego człowieka]

[negatywne uczucia z powodu braku innego człowieka]³⁴.

samość

Współczesne „papierowe” słowniki języka polskiego nie odnotowują wyrazu *samość*³⁵, chociaż w Internecie znajdujemy sporo przykładów jego użycia, na przykład: „Chodzi mi o *samość*. Samowystarczalność to coś trochę innego, a samotność ma nacechowanie negatywne. Samodzielność, to też coś innego, samotnia ma wydźwięk melancholijny”³⁶. Semantyka tego wyrazu wymaga osobnych, kontekstowych analiz, przez badaczy postrzegana jest często jako zjawisko czy uczucie pozytywne³⁷.

³⁴ I. Popiołek pisze: „W wyobraźni człowieka, ale także w literaturze, w sztuce oraz w codziennych relacjach czy refleksjach o życiu, samotność i osamotnienie są pojęciami budzącymi smutek”. I. Popiołek, *Czy samotność jest do zbawienia niezbędnie potrzebna?*, „Horyzonty Wychowania” 11/2012 (22), s. 56.

³⁵ *Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz, t. 4, Warszawa 2003; *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, red. H. Zgólkowa, t. 37, Poznań 2002.

³⁶ <Forum.gazeta.pl> (dostęp: 01.03.2013). W książce F. Nietzschego pojawia się wyraz *samość* należący do analizowanej rodziny wyrazowej, por. np. „Zawszeć *samość* słucha i szuka: porównywa, zniewala, zdobywa i burzy. Panuje i jest też władcą jaźni”. F. Nietzsche, *Tako rzecze Zaratustra. Książka dla wszystkich i dla nikogo*, dz. cyt., s. 29.

³⁷ Por. np. E. Kowalska-Dubas, *Sztuka i samotność. Przyczynek do monoseologii pedagogicznej*, art. cyt., s. 164.

Analiza znaczeniowa wybranych wyrazów z rodziny wyrazowej ze rdzeniem -sam-, takich jak *sam*, *samotność*, *osamotnienie*, *samość*, pokazuje, że w nich wszystkich jest obecny wspólny sem znaczeniowy:

[brak innego człowieka].

Ten element znaczeniowy odnajdujemy również w wielu innych wyrazach i konstrukcjach wyrazowych języka polskiego. Znaki językowe odnoszące się do tego pojęcia tworzą pewną strukturę, którą można próbować odtworzyć poprzez zestawianie wyrazów w grupach semantycznych, zdefiniowanych przez obecne w nich semy znaczeniowe.

Wybrane znaki językowe reprezentujące jednostki ciągłe (rzeczowniki, czasowniki, przymiotniki, przysłówki) oraz nieciągłe (wyrażenia, zwroty, frazy), odnoszące się do pojęcia SAMOTNOŚĆ, można skategoryzować w obrębie kilku podstawowych pól semantycznych. Są to w przeważającej większości wyrazy wieloznaczne, ale brane są tu pod uwagę tylko te ich semy znaczeniowe, które pozwalają umieścić te wybrane leksemy w obrębie pojęcia SAMOTNOŚĆ.

Pojęcie SAMOTNOŚĆ – kategorie znaczeniowe

CZŁOWIEK

KONTAKTY SPOŁECZNE

s e m: [ktoś bez innego człowieka, ktoś bez jakiejś grupy ludzi, ktoś bez „świata ludzi”]³⁸

sam, *sam na sam z sobą*, *samotnik*, *samotnica*, *samotny* (człowiek), *sierota*, *wdowiec*, *wdowa*, *kawaler*, *panna*, *niemający rodziny*, *singiel*, *singielka*, *samotny ojciec*, *samotna matka*, *ksiądz*, *zakonnik*, *zakonnica*, *pustelnik*, *eremita*, *geniusz*, *indywidualista*, *outsider*, *wygnaniec*, *bezdomny*, *podrzutek* itp.

s e m: [ktoś jest taki z powodu braku innego człowieka]

sam, *samotny*, *megasamotny*, *osamotniony*, *samiutki*, *samiuteńki*, *sam samiusieńki* ‘bardzo sam’, *opuszczony*, *wyobcowany*, *zdziwaczały* (*samotnik*), *sam jak palec* itp.

³⁸ Semantyka wyrażen z tego pola wyraźnie pokazuje, że samotność powinna być rozważana ściśle w kontekście tego, **kto** doświadcza braku **kogo**. Por. też zawartość pola z semem: [tu nie ma innego człowieka, nie ma jakiejś grupy ludzi, nie ma „świata ludzi”].

s e m: [brak innego człowieka]

samotność, samotność z wyboru, samotność z konieczności, samość, samotnictwo, nie-bycie wśród ludzi, brak ludzi, brak przyjaciół, dezolacja, bycie samemu, życie w pojedynkę, pozostawanie w pojedynkę, życie samotne, życie solo, droga życiowa w pojedynkę, życie samotnicze, samotniczy żywot, brak towarzystwa, brak wspólnoty rodzinnej, samotne rodzicielstwo, zamknięcie się w sobie, (kompletna) izolacja, oddzielenie, odosobnienie, osamotnienie, opuszczenie, rozstanie, utrata, rozdzielanie, porzucenie, wygnanie, odtrącenie, separacja, obcość, wyobcowanie, alienacja, pustka; singlizacja współczesnego społeczeństwa itp.

s e m: [działanie w tym celu, aby gdzieś nie było kogoś]
izolacja, alienacja rodzicielska, wykluczenie, oddzielenie, opuszczenie, ostracyzm, separacja, lobbing itp.

s e m: [tu nie ma innego człowieka, nie ma jakiejś grupy ludzi, nie ma „świata ludzi”]
samotnia, bezludna wyspa, odludzie, pustynia, klasztor, pustelnia, miejsce odosobnienia, więzienie, getto itp.

s e m: [sprawiać, aby ktoś był sam] [sprawiać, żeby było się samemu]
osamotnić (się), odosobnić (się), odosobniać (się), izolować (się), wykluczyć (się), marginalizować, rozdzielać, porzucać, odtrącać, mobbingować itp.

s e m: [z tego powodu jest sam]
świadomy wybór, celibat; konieczność, introwertyk, nieśmiałość, inność, wsobny, ześrodkowanie na sobie, brak przystosowania społecznego, ostracyzm społeczny, zubożenie więzi społecznych, zerwanie więzi społecznych, uwięzienie, izolacja, alienacja rodzicielska, odosobniać się (odosobniający się), emigracja (wewnętrzna), ucieczka od ludzi, fobia społeczna, wycofanie społeczne, eskapizm³⁹ itp.

s e m: [to współwystępuje z samotnością]
wolność, odpowiedzialność, sens życia, kreatywność, autentyzm, oryginalność, indywidualizm, wyjątkowość; przemijanie, śmierć, bezradność, zagubienie, bezsens, próba, opuszczenie, porzucenie, zdrada; stanowczość, bezwzględność, opór, absurd, nicość, pustka, milczenie, cisza itp.

³⁹ Por. hikikomori, przypis nr 14.

sem: [jak?]

samotnie, samotniczo, samopas, samodzielnie, osobno itp.

CZŁOWIEK

EMOCJE

[jest sam] i [cieszy się z tego powodu]

sam, radość, zadowolenie itp.

[jest sam] i [cierpi z tego powodu]

sam, cierpienie, smutek, rozpacz, nostalgia, trwoga, lęk, obawa, wina, bezsens, rozbiecie, poczucie opuszczenia, odrzucenia, niezrozumienia itp.

[jest sam] i [jest mu to obojętne]

sam, obojętność itp.

CZŁOWIEK I WSZECHŚWIAT

ILOŚĆ I LICZBA

sem [ile?]

sam (sama, samo, sami, same), jeden, pojedynczy, pojedynczość, w pojedynkę, singiel, singielka, single itp.

Rdzeniem każdej z wyodrębnionych kategorii pojęciowych (KONTAKTY SPOŁECZNE, EMOCJE, ILOŚĆ I LICZBA) jest leksem *sam* – wyraz prototypowy odziedziczony jeszcze z epoki prasłowiańskiej. W centrum tej kategorii są takie wyrazy jak *samotność, osamotnienie, samość* (KONTAKTY SPOŁECZNE), *zadowolenie, cierpienie* (EMOCJE), LICZBA I ILOŚĆ (*jeden, pojedynczy, singiel*). Na peryferiach bliższych i dalszych znajdują się pozostałe, wyodrębnione i umieszczone w polach semantycznych wyrazy i konstrukcje wyrazowe.

R. Hallig i W. von Wartburg, autorzy wspomnianego już poprzednio systemu semantycznego (por. przypis nr 4), nie umieścili wyrazów odnoszących się do samotności postrzeganej negatywnie w obrębie emocji negatywnych, choć na przykład francuski wyraz *seul* zawiera sem odnoszący się do tego znaczenia. Wynikać to może z tego, że z konieczności w opracowaniach książkowych nie wszystkie wyrazy i nie wszystkie znaczenia wyrazów mogą zostać odnotowane. Sytuacja się zmienia z chwilą, kiedy opracowujemy taką strukturę w wersji elektronicznej, bo wtedy możliwości prezentowania danych są wręcz nieograniczone. Angielska leksykografia może się poszczycić znakomitym słownikiem pojęciowym *Historical Thesaurus of Oxford*

English Dictionary oraz jego wersją elektroniczną⁴⁰, w Polsce podejmowane są dopiero próby tworzenia tego typu słowników elektronicznych⁴¹, w których zaprezentowane będą pojęcia języka polskiego, też w ujęciu historycznym, wraz z przyporządkowaniem do nich znaków językowych. W teaurusie tego typu konieczne jest operowanie kategorią: jednostka leksykalna, na którą powinno się składać jej znaczenie, przykład użycia i jego lokalizacja. Wyodrębnione i zaprezentowane powyżej kategorie semantyczne ze względu na szczupłość miejsca w tym artykule nie zostały opatrzone przykładami użycia, natomiast słownik elektroniczny stwarza nieograniczone możliwości w tym zakresie, i to tylko od decyzji twórcy słownika zależy, jak dużym materiałem przykładowym opatrzy swój artykuł hasłowy. Komputer umożliwia też odkrywanie przez jego użytkownika elementów systemowości w obrębie leksyki w sposób precyzyjny i szybki, ze względu na możliwość wyszukiwania i łączenia danych dzięki coraz nowocześniejszym wyszukiwarkom.

Analiza kategorii znaczeniowych pojęcia SAMOTNOŚĆ uwiadcza kilka prawidłowości dotyczących systemowości słownictwa. Po pierwsze, jest rzeczą oczywistą, że z uwagi na wieloznaczności znaków językowych będą one przyporządkowywane do różnych pól językowych (zjawisko krzyżowania się pól)⁴². Po drugie, system hierarchiczny może być rozbudowywany w nieskończoność – i to w aspekcie zarówno przeszłym, jak i teraźniejszym. Język jest badany przecież zarówno diachronicznie, a jego początki giną gdzieś daleko w pomroce dziejów, jak

⁴⁰ Por. *Historical Thesaurus of the Oxford English Dictionary*, red. K.Ch. Roberts, S.M. Wotherspoon, Oxford, Oxford University Press; <<http://www.oed.com>>.

⁴¹ Obecnie opracowywany jest np. *Słownik pojęciowy języka staropolskiego* w wersji on-line, pod red. B. Sieradzkiej-Baziur, który będzie dostępny od lipca 2014 na stronie internetowej IJP PAN. Interesujące byłoby zbadanie, jak kształtowało się pojęcie np. SAMOTNOŚĆ i przynależne do niego słownictwo na przestrzeni dziejów. To będzie możliwe jednak dopiero wówczas, gdy zostaną opracowane słowniki pojęciowe poszczególnych epok rozwoju polszczyzny.

⁴² J. Apresjan pisze: „pola semantyczne są klasami semantycznymi krzyżującymi się. (...) Z każdego pola semantycznego poprzez krótszy czy dłuższy łańcuch ogniwi pośrednich można przejść do każdego innego pola, a zatem przestrzeń semantyczna języka jest w tym sensie ciągła”. J. Apresjan, *Semantyka leksykalna. Synonimiczne środki języka*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław – Warszawa – Kraków 2000, s. 237.

i synchronicznie, wszak wciąż powstają nowe wyrazy⁴³. Trzeba tu pogodzić się z niewygodną prawdą, że analizując język w ten sposób, wciąż będziemy mieć do czynienia z pewną częścią, a nigdy z całością systemu, ale nawet genialny F. de Saussure nie obiecywał, że to będzie możliwe. A po trzecie, nie tylko przyporządkowanie znaków do kategorii znaczeniowych jest arbitralne, ale także samo wyodrębnianie pojęć jest uzależnione od sposobu myślenia twórcy systemu pojęciowego, jego przekonań, danych językowych, jakimi dysponuje itp.

Podsumowanie

Samotność jest zjawiskiem towarzyszącym ludzkości od jej zarania i doświadczanym stale bądź czasowo przez wielu ludzi, może nawet wszystkich, sytuacją fizyczną, społeczną, w jakiej znajduje się dana jednostka, jej rzeczywistością duchową, stanem psychicznym, poczuciem i uczuciem.

SAMOTNOŚĆ jest pojęciem, na które składają się następujące trzy kategorie tematyczne (pojęciowe):

1. Kontakty społeczne
2. Emocje
3. Liczba i ilość

Tym trzem kategoriom pojęciowym użytkownicy języka przyporządkowują różnorodne znaki językowe, których ilość jest nieograniczona, bo język żyje, rozwija się, zmienia wraz ze swoimi użytkownikami. Samotność jest obecna w życiu każdego człowieka, a jej doświadczanie cechuje swoista ambiwalencja – przez jednych jest zniechęceni, inni jej bardzo pragną i znajdują w niej ukojenie.

BIBLIOGRAFIA:

- Apresjan J., *Semantyka leksykalna. Synonimiczne środki języka*, Zakład Narodowy Im. Ossolińskich, Wrocław – Warszawa – Kraków 2000.
Bajkowski T., *Samotność dziecka w rodzinie*, w: *W służbie dziecku*, t. II, red. J. Wilk, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Lublin 2003.

⁴³ Osobnym zagadnieniem jest kształtowanie się samego pojęcia w zestawieniu z tym, jak rozbudowuje się słownictwo.

- Bauman Z., *Strach to uczucie poddanych, nie obywateli*, „Instytut Idei” nr 2, wiosna 2013.
- Bogusławski A., *Sam*, „Roczniki Humanistyczne” t. XXXIX-XL, zeszyt 6, 1991-1992.
- Boryś W., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2005.
- Buber M., *Problem człowieka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993, s. 19, cyt. za: D. Ślęczek-Czakon, *Samotność, osamotnienie, odosobnienie. W poszukiwaniu wartości samotności*, w: *Zrozumieć samotność. Studium interdyscyplinarne*, red. P. Domeracki, W. Tyburski, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2006.
- de Saussure F., *Kurs językoznawstwa ogólnego*, przekł. K. Kasprzyk, wyd. II, poprawione, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1991.
- Domeracki P., *Meandry filozofii samotności*, w: *Zrozumieć samotność. Studium interdyscyplinarne*, red. P. Domeracki, W. Tyburski, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2006.
- Dubas E., *Edukacja dorosłych w sytuacji samotności i osamotnienia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2000.
- Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, red. T. Pilch, t. I-VII z suplementem, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2003-2010.
- Fromm E., *Mieć czy być*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 1995.
- Gajda J., *Samotność i kultura*, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa 1987.
- Gutowska A., *Hikikomori – samotność w XXI wieku*, w: *Zrozumieć samotność. Studium interdyscyplinarne*, red. P. Domeracki, W. Tyburski, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2006.
- Hallig R., vonWartburg W., *Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie. Versuch eines Ordnungsschemas*, Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Berlin 1952.
- Hallig R., vonWartburg W., *Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie. Versuch eines Ordnungsschemas, 2., neu bearbeitete und erweiterte Auflage*, Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Berlin 1963.
- Historical Thesaurus of the Oxford English Dictionary*, red. K.Ch. Roberts, S.M. Wotherspoon, Oxford, Oxford University Press; <<http://www.oed.com>>.
- Kowalska-Dubas E., *Sztuka i samotność. Przyczynek do monoseologii pedagogicznej*, w: *Samotność oswojona przez sztukę. Pedagogiczne rozważania i doświadczenia*, red. M. Zalewska-Pawlak, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2007.
- Ks. Ryszard, *Samotność kapłana*, w: *Samotność chciana i niechciana*, oprac. i red. A. Matusiak, eSPe, Kraków 2009.
- Lake T., *Samotność. Jak sobie z nią radzić*, Wydawnictwo Książka i Wiedza, Warszawa 1993.
- Łopatkowa M., *Samotność dziecka*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1983.
- Markiewicz H., Romanowski A., *Skrzydlate słowa*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1990.

- Maslow A., *Motywacja i osobowość*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 2006.
- MW, *Przywrócić rodziców*, „Charaktery” 4(195), 2013.
- Nietzsche F., *Tako rzecze Zaratustra. Książka dla wszystkich i dla nikogo*, przekł. W. Berent, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań.
- Popiołek I., *Czy samotność jest do zbawienia niezbędnie potrzebna?*, „Horyzonty Wychowania” 11/2012 (22).
- Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, red. H. Zgółkowska, t. 1-50, Wydawnictwo Kurpisz, Poznań 1994-2005.
- Riesman D., Glazer N., Denney R., *Samotny tłum*, przekł. J. Strzelecki, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1971.
- Rilke R.M., *Poezje*, przekł. M. Jastrun, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1987.
- Roget's Thesaurus of English words & phrases, 150th Anniversary Edition*, edited by George Davidson, Penguin Books, 2002.
- Sambor J., *Język polski w świetle statystyki*, w: *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2001.
- Samotność oswojona przez sztukę. Pedagogiczne rozważania i doświadczenia*, red. M. Zalewska-Pawlak, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2007.
- Sieradzka-Baziur B., *O projekcie Słownika pojęciowego języka staropolskiego w kontekście prac dotyczących najdawniejszego słownictwa*, „Język Polski” XCII, z. 2, 2012.
- Siewiorek R., *Poczwarki rosną w sieci*, <wyborcza.pl/magazyn> (dostęp: 29.03.2013).
- Turkle S., *Samotni razem*, 4 (195), „Charaktery” 2013.
- Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz, t. 1-5, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 2003.
- Wadowski J., *Samotność jako szansa – droga do doskonałości i spełnienia*, w: *Zrozumieć samotność. Studium interdyscyplinarne*, red. P. Domeracki, W. Tyburski, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2006.
- Wantuch D., *Mamo, dlatego ten piasek boli*, „Gazeta Wyborcza. Magazyn Krakowski” 5 kwietnia 2013.
<www.nkjp.pl>.
- <<http://pl.wikiquote.org/wiki/samotność>> (dostęp: 01.03.2013).
- <http://www.tokfm.pl/blogi/institutobywat/2013/02/bauman_strach_to_uczucie_poddanych_nie_obywateli/1#Cuk> (dostęp: 25.02.2013).
- <Forum.gazeta.pl> (dostęp: 01.03.2013).